

مجله علمی تحقیقی بین المللی علوم اسلامی
مجله دراسات اسلامية، عالمية، علمية، محكمة
Uluslararası İslami Araştırmalar Dergisi
International Journal of Islamic Studies

دیوان

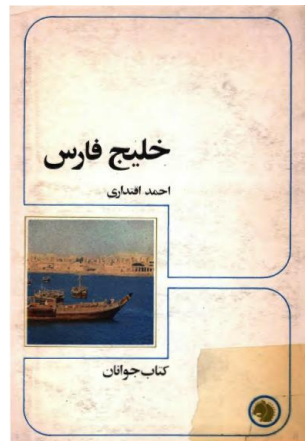
ISSN: 2706-6428 E-ISSN: 2707-7462

جلد: ۰۳، شماره: ۰۲، سال: ۱۴۰۱

Volume: 3 Issue: 2 Year: 2022

معرفی کتاب خلیج فارس
التعريف بكتاب الخليج الفارسي
Fars Körfezi Kitabının Tanıtımı
Introducing Of the Persian Gulf

سید احمد خالد شریفی*

نحوه ارجاع دهی از این مقاله در پاورقی

سید احمد خالد شریفی، "معرفی کتاب خلیج فارس" (معرفی کتاب)، مجله دیوان ۲/۳ (سرطان ۱۴۰۱)، ۹۷-۱۰۴.

Atif

Sayed Ahmad Khalid Sharifi, "Fars Körfezi Kitabının Tanıtımı", (Kitap Tanıtımı), *Diwan Dergisi* 3/2 (Temmuz 2022), 97-104.

* دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه خلیج فارس-تاریخ-مطالعات خلیج فارس.

ORCID ID: 0000-0002-2498-3801

نام مولف:

کتاب خلیج فارس کتابی است که در سال ۱۳۴۵ توسط احمد اقتداری^۱ درباره خلیج فارس نوشته شد، و بواسطه شرکت سهامی کتاب های جیبی با همکاری موسسه انتشارات فرانکلین به نشر رسید.

احمد اقتداری در کتاب «خلیج فارس» برای نخستین بار به چاپ رسید بر نام «دریای پارس» تاکید کرده و می گوید: در کتیبه ای از داریوش هخامنشی در تنگه سوئز نام این خلیج «دریایی که از پارس آید» یاد شده است.

این کتاب شامل پانزده (۱۵) فصل و دو صد و هشتاد و پنج (۲۸۵) صفحه است.

سبب تالیف کتاب

احمد اقتداری را به حق می توان هم پای سدیدالسلطنه از پژوهشگران نامی خلیج فارس قلمداد کرد. اگر نگاهی به کتاب «تاریخ خلیج فارس» داشته باشیم و سال انتشار این کتاب ارزشمند را مدنظر قرار دهیم، بیشتر می توان به خدمات علمی احمد اقتداری پی برد. ایشان مناطقی را در کتاب خود از آن یاد آوری نموده است بارها به آنجا سفر کرده و آثار تاریخی را به چشم خود دیده است. سپس با دانش تاریخ و خلیج فارس شناسی که داشت و اسناد و مکاتبات تاریخی که در زمینه این آثار به دست آورده بود، به تالیف این اثر گرانبها اقدام کرد. کتاب ایشان، اکنون نزدیک به شش دهه است که منبع دست اول مورخان و خلیج فارس پژوهان است. مناطقی که ایشان از آنها در کتاب خود نام برده، هنوز هم برای بسیاری از خلیج فارس شناسان تازگی دارد.

^۱ احمد اقتداری دانشمند و نویسنده توانا که تحقیق در وجوه و زوایای تاریخ و جغرافیا و فرهنگ پهنه بزرگ دریای پارس را سراسر عمر وجهه همت خویش ساخت. حمد اقتداری به سال ۱۳۰۴ هجری شمسی در شهر لار فارس به دنیا آمد. در پنج شش سالگی به مکتب خانه ای در شهر لار رفت. اندکی بعد از تاسیس مدرسه دولتی در لار او را از مکتب خانه بازگرفتند و به مدرسه دولتی فرستادند. دروس شش ساله ابتدایی را آنجا خواند. جایزه شاگرد اولی در تمام استان (ایالت آن روز) فارس را در این شش سال را دریافت کرد. دوران سه ساله دبیرستان را در شهر لار گذراند پدرش پس از تردید بسیار او را به شیراز فرستاد تا در دانش سرای مقدماتی شیراز که دارالمعلمین ابتدایی بود نام نویسی کرد. دو سال در آن دانش سرا درس خواند و با شور و شوق بسیار با سمت آموزگاری به شهر لار برگشت و در سال های اول تا چهارم ابتدایی به خدمت آموزگاری پرداخت. اوایل سال ۱۳۲۵؛ حدود يك سال پس از ازدواج استاد با این که می توانست از معافیت استفاده کند، اما عشق به وطن سبب شد که برای خدمت وظیفه عازم تهران شود. خود را به دانشکده افسری معرفی کرد پس از پایان این دوره و در سال ۱۳۲۸ که نخستین کنکور دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی تهران برگزار می شد، در این دانشگاه پذیرفته شد و با کسب مدرک لیسانس به دبیری در دبیرستان های تهران پرداخت و در دانشسرای مقدماتی پسران به خدمت آموزشی مأمور شد. در سال ۱۳۳۲ پروانه کارآموزی وکالت درجه يك بعد از درخواست یکساله، برایش صادر شد. سال ۱۳۳۴ سوگند یاد کرد و به اخذ اجازه وکالت پایه یکم دادگستری مفتخر شد تا علاوه بر ۳۰ سال معلمی و خدمت به نونهالان این مرز و بوم چهل سال هم در شغل وکالت دادگستری به جامعه خود خدمت کند. احمد اقتداری در طول زندگی سرشار از علم و ادب خود حدود چهل کتاب با ارزش و بیش از صد مقاله علمی به چاپ رسانده است. در میان آثار او از تصحیح و همت گماردن به انتشار دیوان اشعار شاعران، ترجمه آثار تحقیقی نویسندگان و پژوهشگران غیرایرانی تا چاپ قصه های منثوی، منطلق الطیر و هزار و يك شب و همچنین تحقیقات علمی در زمینه لهجه شناسی، زبان و فرهنگ مناطق مختلف کشور را می توان یافت.

اقتداری در مقدمه کتاب علت تالیف کتاب را چنین نوشته است: «خلیج فارس و دریای عمان، دریای پر جوش و خروشی که مرزهای جنوبی، جنوب غربی و جنوب شرقی ایران را در بر گرفته است چگونه به وجود آمده؟ بر آن چه‌ها گذشته؟ و از نظر اقتصادی و بازرگانی و دریانوردی تا چه اندازه می‌توان از آن بهره‌برداری کرد؟ چرا روزگاری بس آباد، پر نعمت و پر رونق بوده است و چرا به زمان ما، ناآبادان و فراموش شده است؟ و آیا امیدی به آبادانی و رونق آن می‌رود؟ من به گمان خویش، این کتاب را آن‌گونه پرداخته‌ام که جوانان را بدون مراجعه به کتاب‌های متعدد و رنج مطالعه فراوان به کار آید و پیران را ملالی نیفزاید و تا حدی پاسخی به همه این پرسش‌ها باشد. امید من آن است که جوانان و پژوهندگان بخوانند و دریابند که چگونه خلیج فارس از نظرات مختلف شایان دل‌بستگی و توجه است، باشد که به همه بندرها و جزیره‌ها و آب و خاکش دل‌بندند و در حفظ و آبادانی آن بکوشند.

محتوای کتاب:

در این کتاب حوزه خلیج فارس را به پنج منطقه تقسیم نمود: اول سواحل غربی شامل کشورهای عراق و کویت و سواحل عربستان، دوم سواحل شمالی یعنی کرانه‌های خوزستان و فارس و کرمان و مکران، سوم سواحل جنوبی یا منطقه‌ی شیخ نشین‌های خلیج فارس، چهارم جزایر خلیج فارس، پنجم زمین‌های کف دریا که سرشار از منابع نفتی است.

قسمت غربی جلگه بین‌النهرین، که کشور عراق امروز است از آبرفت رودخانه فرات تشکیل شده و رودخانه‌ی فرات از کوه‌های شمالی ترکیه سرچشمه گرفته، پس از آنکه شاخه‌هایی بدان ضمیمه شده، بطرف جنوب سرازیر گردیده است و تا سرزمین کویت آثار آبرفتی خود را باقی گذاشته است.

از قسمت شرقی جلگه بین‌النهرین رودخانه دجله، از کوه‌های ترکیه سرچشمه گرفته و شاخه‌های از آب‌های ایران مانند رود‌های زاب و دیاله بدان افزوده شده و قسمت جلگه آبرفتی شرقی بین‌النهرین و مرداب حورالعظیم عراق را تشکیل داده که با باطلاق هویزه در ایران پیوند دارد.

اگر معبر راه ابریشم خراسان باشد بدون شک خلیج فارس کاروان‌سرای سست که در طول تاریخ امپراطوران بزرگ در این سرای بساط‌شان را هموار کرده و تمدن‌های در این حوزه برپا کردند و در فرجام رحل سفر بریستند و راهی در مسیر تاریخ پیش گرفتند. خلیج فارس همانند ساختمان فزینگی که مشابه زمین‌های فراز و فرود می‌باشد دارای تاریخ فراز و فرود نیز است. اگر خلیج فارس را بنام خلیج‌التاریخ نام‌گذاری کنیم مبالغه نخواهد شد زیرا که مطالعه بی‌حوزه خلیج فارس ما را از تاریخ امپراطوران، تمدن‌ها و ادیان‌های متعدد آگاه می‌سازد. خلیج فارس در کنار سایر ویژه‌گی‌های دارای یک ویژه‌گی خاص تاریخی نیز می‌باشد که مورخین کمتر به آن توجه نموده‌اند آن ویژگی چیزی نیست جزء تثبیت همیشگی اهمیت این حوزه یعنی به این معنی است که اهمیت خلیج فارس از همان ابتدایی تاریخ‌اش تا امروز پایرجا بوده و برعکس سایر مناطقی که بنابر تسلسل تاریخی و تنوع شرایط به مرور زمان اهمیت‌شان را ازدست داده‌اند اما هیچ‌یک از حوادث تاریخی

براهمیت منطقه یی خلیج فارس نتوانسته کدام کاستی به وجود بیاورد، بلکه این مناطق از همان ابتدا تا به امروز در محراق توجه دولت گشایان و قدرت های بزرگ قرار داشته است که درلابلای کتاب (خلیج فارس) بر اهمیت این حوزه بخوبی اشاره شده است.

خلیج فارس برغم این که درطول ازمنه یی تاریخی مورد توجه امپراطوران ولشکرگشایان بوده، صفحات ضخیم کتب جغرافیا نگاران و مورخین را نیز به خود اختصاص داده است. چنان چه از هزار سال پیش وقایع نگران و جغرافیا نویسان برشگفتی های این مناطق شگفت زده شده و قسمتی از رنگ مداد شانرا وقف توصیف این مرز وبوم کرده اند دراین جا ما به گونه یی مشت نمونه یی خروار توصیف های چند جغرافیا نگار را متذکر می شویم:

هزارسال پیش (بزرگ بن شهریار ناخدای رامهرمز) درکتاب شگفتی های هند خشکی ها وجزیره هایش، دررابطه به خلیج فارس چنین نوشت: ازشگفتی های دریای فارس چیزی ست که مردمان شهنگام ببینند درآنگاه چون موج ها برهم خورند و بر یک شکسته شوند، از آن ها آتش برجهد، آن که برکشتی سوار است پندارد که بر دریای آتش روان باشد.

این دریا که به سبب کمی عمق و وجود پستی و بلندی های زیر دریا از دیگر دریا های پرجوش و خروش تر است و به اقیانوس هند می پیوندد، و سرتاسر مرزهای جنوب غربی، جنوب، و جنوب شرقی کشور ایران را دربر گرفته است بنام خلیج فارس و دریای عمان نامیده می شود. نام دریای فارس از روزگاران هخامنشی ها بر روی خلیج فارس گذاریده شده است. در کتابهای قدیم که در دانش جغرافیا نوشته شده نام این دریا (پرسیکوس سینوس) یا (سینوس پرسیکوس) یعنی خلیج فارس آمده است.

همچنان مولف کتاب حدودالعالم قدیمی ترین کتاب جغرافی بر زبان فارسی، که هزار سال پیش تالیف شده است درباره خلیج فارس چنین گوید:

خلیج فارس ازحدود فارس برگیرد بایپنه ای اندک تاحدود سند، چون قسمتی از اقیانوس بزرگی که در جنوب غرب آسیا قرار گرفته به مناسبات رنگ سرخ و خاک کرانه های آن سرخ رنگ است و به دریای سرخ موسوم گشته و قسمتی دیگری از اقیانوس هند را که ازخلیج فارس آغاز می شود و به کرانه های هندوستان پایان می یابد دریای سبز نامیده اند. و این سبز دریا درکرانه های کشور ما دارای آب روشن درخشنده و فیروزه گون است، و در پیرامون جزیره ها با امواج نقره فامی که دارد در زیر نور خورشید بسیار دیدنی و دلکش می نماید. به هنگام شب خلیج فارس زیبایی خاصی دارد. طلاطم دریا و برخورد امواجی که از آنها نور می جهد با روشنی مهتاب رنگ ماهیان و پرنده که شبانگاه به جست و خیز بر می خیزند و هزاران هزار، به حرکت و بازی و پرش می آیند از بدن شان پرتو سفید رنگ ساطع می شود، پهنه یی این دریای نیلگون را مانند آسمان پرستاره ای می آرآید که درگوشه وکنارش آتش افروزی کرده باشند. خلیج فارس به تنهایی بدون دریای عمان از دریا های کوچک به شمار می رود که وسعت آن از ۲۲۲۸۵۰ کیلو متر مربع بیشتر نیست. عمق خلیج فارس نظر به مناطق

و پیرامون اش متفاوت می باشد از تنگه ی هرمز به بعد خلیج فارس به ندرت عمق آب آن به ۹۰ تا ۱۰۰ متر می رسد و در سمت شمال غربی یعنی به طرف خوزستان عمق دریا اندک اندک کم می شود و تا ۲۵ متر تنزل می یابد.

خلیج فارس از لحاظ ساختمان طبیعی و تاریخ پیدایش شباهتی با دیگر دریا ها ندارد سراسر آن گوئی صفحه ی ساحلی ای ست در امتداد جلگه های اطراف نجد ایران.

خلیج فارس نظر به تابلوی ذهنی مولف مولف کتاب تاریخ خلیج فارس، بعد از دومرحله ی تغییرات طبیعی به میان آمده است در مرحله ی اول پس از وسعت یافتن اقیانوس اطلس وجدایی آمریکای جنوبی از آفریقا ومنفک استرالیا از قطب جنوبی ورهسپاری اش بطرف شرق مقدمه ی پیدایش دریای عمان فراهم گردیده است.

در مرحله ی دوم بعد از ده میلیون سال بعد آغاز می شود یعنی در اواسط دوران سوم، شکاف عمان گسترش یافته و در دنباله ی این شکاف، خلیج باریکی که خلیج فارسش می نامیم به وجود آمده است.

تاریخ تمدن در حوزه ی خلیج فارس تقریباً پنج هزار سال قدمت دارد که نخستین کسانی که در کرانه های خلیج فارس بعد از سپری نمودن دوران کوچی گری و بدوی موفق به ایجاد تمدن گردیدند خاندان موسوم به عیلامیان بودند. چهار هزار پنجصد سال پیش از میلاد مسیح ع مردمان عیلام تازه از زندگی بیابان گردی وشکار ماهی گیری دست برداشته سلاح و ابزار های دیگری درست کرده بودند زمین را می کاشتند وحیوانات را اهلی می ساختند وخط نویسی دینی و استفاده از آینه و زیور ها را می شناختند و دامنه بازرگانی آنان از مصر تا هند کشیده می شد. مسلماً در طول تاریخ ثابت شده است که اگر در گوشه یی از جهان ازسوی یک قوم تمدنی ایجاد گردد ناگذیر روزی از طرف قوم دیگر بنابر دلایل محکوم به افول شده، چنانچه عیلامیان نیز از چنین سرنوشتی مستثنا نبودند. اما ناگفته نباید گذاشت که شرایط جغرافیای نیز در ایجاد تمدن نقش کلیدی را بازی می کند چنان چه دریای فارس وحوزه های این دریا در ایجاد تمدن ها از استعداد طبیعی بسزایی برخوردار بود که تاریخ آن را ثابت کرده است.

عیلامی ها نخست سومر وبابل را گرفتند، سپس آن ملت ها که همسایه گان دیوار به دیوار عیلامی ها بودند بر عیلامی ها تاختند و یکی پس از دیگری عیلام را با قهر وکشتار به تصرف خود در آوردند وشهر شوش را ویران کردند وآتش زدند.

شوش مرکز ایالت و پایتخت عیلام، شش هزار سال به دست این وآن بزیست در این مدت شاهد شگفتی عظمت وپیروزی عیلام، سومر، بابل، مصر، آشور، فارس، یونان و روم بود و با جلال رونق، از پس جنگها خونها وآتشها تا قرن چهارم میلادی پابر جا ماند.

جنگ وستیز در یک جغرافیا علی الرغم این که ویرانی را به بار می آورد حیثیت تاریخی آن جغرافیا را نیز تثبیت می کند. چنان چه جنگ های که در حوزه خلیج فارس بین امپراطوران لشکر گشایان وحتا بین تمدن ها صورت گرفته است تمامی این ها جایگاه و حیثیت، و ارزش حوزه بی خلیج فارس را نشان می دهد. هیچ لشکر گشاهی و امپراطور ویا هیچ قومی در مناطقی یورش نمی برند مگر اینکه آن مناطق از هر لحاظ دارای اهمیت باشد بنابر این جنگ های که در حوزه خلیج فارس از زمان های خیلی ها دور تا به امروز صورت گرفته است تمامی این ها براهمیت و ارزش خلیج فارس اشاره میکند. زیرا که خلیج فارس یکی از مناطق مهم در ایجاد تمدن ها می باشد بنابراین اگر دریای نیل تحفه ی مصر باشد، خلیج فارس نیز تحفه ی ست برای کشور هایکه در حواشی آن قرار دارند. بلخصوص کشور ایران که از مزایای این خلیج در طول تاریخ مستفید بوده و از ناحیه این دریا جایگاه خود را برای جهان تثبیت ساخته است. خلیج فارس علی الرغم شگفتی های عجیب و غریب اش از نقطه نظر منابع نفتی نیز حایز اهمیت می باشد. همان گونه که شگفتی حوزه بی خلیج فارس سرداران از اقوام مختلف همچون عیلامی، سومری، بابلی، عاشوری و هخامنشی هارا مجزوب خود ساخته بود سردار جوان و فاتحی که خیال جهانگشایی را در سر داشت نیز مجزوب این حوزه شده و آرزوی دست رسی بر مناطق خلیج فارس را کرد.

اسکندر پس از تسخیر سرزمینهای کرانه ی رود سند در هندوستان آرزومند بود که از راه دریا از سند گذشته به دریای عمان و خلیج فارس راه یابد و سپس از سرزمین های دور دست و اسرار آمیز عربستان جنوبی و یمن آفریقا که آن روزگار برای جغرافیا دانها سرداران بازرگانان ناشناخته بود دیدن نماید. اسکندر که سرمست غرور جهانگشایی و آرزومند کشف سرزمین های دور دست و مطیع کردن اقوام و ملل مختلف بود خود تصمیم گرفت که از کرانه ی سند به دریای فارس رود. آوازه بی جباری اسکندر در همه جا پیچیده بود همه بی ساکنین ایران زمین آنروز که شامل دهانه ی رود سند تا کوه های هندوکش و سرزمین های بلوچستان کرمان و سیستان خراسان و خوارزم در مشرق ایران بود کینه ی اسکندر را در دل داشتند. زیرا او را کسی می دانستند که بنیاد شاهی ایران را از بن و بیخ بر کنده و مردم ایران را از دم تیغ گذارانده است. به دلیل همین کینه ها بود که اسکندر در این مناطق به مبارزات غیر پیش بینی شده از سوی مردمان این مرز بوم مواجه شده خود و سپاهیاناش فرسوده گردیده. و این اسکندری که خود را فاتح شکست ناپذیر و جهان گشای بی رقیب می دانست، مجبور شد از عجز و ناتوانی چندین بار بنام خدایان اش قربانی کند. بعد از اسکندر کبیر اقوام تازی که از نژاد به سامیان می رسید در شبه جزیره عربستان پروریده شده و به بار آمدند توجه شان بر ساحل خلیج فارس معطوف گردید البته این عطف و توجه از عطش و بی آبی جزیره عربستان منشاء می گرفت که اقوام و ساکنین این جزیره بخاطر دست یابی بر آب های خلیج فارس به این طرف رو آوردند.

جنگ ها رقابت ها و مبارزات ها در خلیج فارس تنها در بین اقوام و قبایل نبوده بلکه خلیج فارس منحنی یک مناطق واقع در خاورمیانه شاهد جنبش های دینی و مذهبی نیز بوده. و این حوزه با استعدادیکه داشت و دارد، تمامی این جنبش های دینی و مذهبی را همانند دیگ در داخل اش حل و ذوب نموده است. قیام زنگیان و بردگان، جنبش قرمطیان، از جمله حوادث

و واقعات بود که در خلیج فارس به وقوع پیوسته است. علی ارغم این دریای خلیج فارس شاهد دریانوردان بی باک و ماهری بود که به دریانوردی زبان زد عام و خاص بودند. وهم چنان دریانوردان ویاکسانی که از از دریای خلیج فارس عبور می کردند ناگذیر قلم به صحاف برده ودر باره بی این دریای پرچوش وخروش معلومات های ارزنده بی را قید قلم نموده اند که از آن جمله مارکوپولو یکی از این مسافرانی هستند که ازین دریا عبور کرده است. خلیج فارس باداشتن بنادر های مهم ازدیر زمان جایگاه مهم را در عرصه تجارت وکاروانهای تجاری در سطح دریای بر خود احراز کرده است. جزیره گنج، جزیره ی هرمزو غیره جزایر و بناندی ست که اهمیت خلیج فارس را بر جهانیان بالا می برده این همه عوامل برتریت خلیج فارس باعث شده است تا سیاهان نامی ازین دریا دیدن کرده وسیر سیاحت نمایند از آن جمله ناصر خسرو سیاح ودانشمند وشاعر ایرانی که از سواحل جنوبی وشمالی این دریا گذشته وخاطرات خودرا درسفرنامه خود نوشته است.

نزدیک به هفتصد سال پیش ابن بطوطه سیاح معروف مراکشی دوبار ازدریای فارس عبور کرده درباره این دریا درخاطرات خود معلومات داده است. یاقوت حموی نیز به دریای خلیج فارس سفرکرده است وهمچنان سیاحان زیادی ازین دریا عبور نموده وهر کدام آنها دررابطه به دریای فارس معلومات ارزنده بی داده اند که نمایان گر اهمیت راهبردی تجاری وجزایرت ساختمان طبیعی این دریا ست. سرزمین های ساحلی وجزایر خلیج فارس عبارتنداز خوزستان، فارس کرمان مکران، عراق سرزمین های متعلق به عربستان، جزایر بحرین، شیخ نشین های قطر، کویت، ابوظبی، شیخ نشین دوی، شیخ نشین شارجه، شیخ نشین عجمان، ام القیون، راس الخیمه، فجیره، مسقط، از جمله سواحل دریایی خلیج فارس هستند. دسته قایقهای نجات، جهازات کوچک تفریحی، خلیج فارس عبارتداز هوری، کلک، جالبوت، عاشوه، بلم، بگاره وشولی از جمله قایق های است که استفاده آنها دربین مردمان خلیج فارس معمول ومتداول می باشد وهر کدام این قایق ها دارای ویژگی های منحصر به فرد هستند.

خلیج فارس با توجه به خصوصیات و ویژگی های منحصر به فرد اش یکی از دریا های مهم و با ارزش و دارای اهمیت خاصی می باشد که یکی از دلایل محراق توجه قرارگرفتن این دریا وحوزه های این دریا از سوی جهانگشایان، اقوام وقبایل، سیاحان، دریانوردان، همین ویژگی هایش می باشد. همچنان باید گفت که اهمیت دریای خلیج فارس از چندین ناحیه مشهود است:

۱- از نقطه نظر موقعیت جغرفیاوی، بنادر های تجارتی،

۲- ساختمان طبیعی ومنابع نفتی دریای خلیج فارس دارای اهمیت بسزایی می باشد. که باید ازین نعمت الهی بگونه

درست استفاده گردیده وحفظ حراست شود.

فهرست عناوین

۱-۱۴	دریای پارس	فصل اول
۱۴-۴۶	پنج هزارسال جنگ وستیز درگاهواره تمدن	فصل دوم
۴۶-۵۲	اسکندر در خلیج فارس	فصل سوم
۵۲-۵۳	اقوام تازی بر ساحل خلیج فارس	فصل چهارم
۵۳-۷۷	جنبش های دینی و سیاسی در ساحل خلیج فارس	فصل پنجم
۷۷-۱۰۵	دریا نوردان بی باک	فصل ششم
۱۰۵-۱۴۴	شکوه دیرینه ی خلیج فارس	فصل هفتم
۱۴۴-۱۵۱	سیاحان در خلیج فارس	فصل هشتم
۱۵۱-۱۹۲	سرزمینهای ساحلی و جزایر خلیج فارس	فصل نهم
۱۹۲-۲۰۳	بحرین: بهشت دریا	فصل دهم
۲۰۳-۲۲۶	طلای سیاه	فصل یازدهم
۲۲۶-۲۳۷	نعمت های دریا	فصل دوازدهم
۲۳۷-۲۴۸	جهازات باد پیمان	فصل سیزدهم
۲۴۸-۲۵۳	سرود ساحل	فصل چهاردهم
۲۵۳-۲۵۸	امید به آینده	فصل پانزدهم
۲۵۸-۲۶۴		فهرست مآخذ
۲۶۴		غلطنامه